כיתה ו' | הלכה · חמ"ד · מקור חיים | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק'

משנה מגילה ד, ג; מגילה כג ע"ב; ברכות ח ע"א; שו"ע או"ח נב, א; נה, א, יג; צ, ט; קיצור שו"ע טו, ב-ג

"ונקדשתי בתוך בני ישראל": מניין ותפילה בציבור

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו מהו "דבר שבקדושה" ולמה אומרים אותו רק בעשרה, לפי הלימוד "תוך-תוך" ו"עדה-עדה" בגמרא (מגילה כג ע"ב).
- התלמידים ימנו לפחות ארבעה דברים בתפילה שאומרים רק במניין (משנה מגילה ד, ג; שו"ע נה, א).
- התלמידים יכירו את מעלת התפילה עם הציבור ("עת רצון") וידעו מה עושה מי שאינו יכול להגיע לבית הכנסת ומי שמאחר (שו"ע צ, ט; נב, א).
- התלמידים יכירו את המנהג לספור מניין בלי למנות אנשים (קיצור שו"ע טו, ג).

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מחבר אותי, דרך התפילה והשבת, אל הציבור, אל הארץ ואל הבית?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים שורה ל"מפת החיבורים" של הכיתה (שלושה עיגולים על הלוח או על בריסטול: ציבור · ארץ · בית): מה למדנו היום, לאיזה עיגול זה שייך, ולמה. בסוף היחידה רואים שכל דין קטן מחבר אותנו למשהו גדול.

📘 בספר התלמיד

בספר **"קיצור שולחן ערוך – מקור חיים לתלמידים"** (מכון סולמות), פרק ט': מניין. השיעור כאן הוא שיעור מקורי של "המורה החדש" ועומד בפני עצמו: כל הדינים מובאים ממקורות שאפשר לפתוח בספריא (קישורים בסוף העמוד), ואפשר ללמד אותו עם הספר או בלעדיו.

🧪 פתיחה

שואלים את הכיתה: **מה אי אפשר לעשות לבד?** אוספים תשובות על הלוח (משחק כדורגל, מקהלה, משיכת חבל, הצגה, ריקוד מעגל...). אחר כך מבקשים מתלמיד אחד לנסות לשיר לבד שיר בקנון (למשל "הבה נשירה" בשלושה קולות). אחרי כמה שניות מצטרפים עוד שניים ועוד שלושה. שואלים: מה השתנה כשהצטרפו? מה לא היה אפשרי בלי הקבוצה?

מגלים לתלמידים שגם בתפילה יש חלקים שאי אפשר לומר לבד, ושמספר האנשים שצריך הוא בדיוק עשרה. היום נגלה מאיפה בא המספר הזה.

📖 הסבר למורה

המשנה (מגילה ד, ג) מונה דברים שאין עושים "פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה". בהם: "פּוֹרְסִין אֶת שְׁמַע" (אמירת "ברכו" וברכת קריאת שמע בציבור), "עוֹבְרִין לִפְנֵי הַתֵּבָה" (שליח ציבור שחוזר על התפילה, ובה הקדושה), נשיאת כפיים (ברכת כהנים, שנלמד בשיעור 3), קריאת התורה וההפטרה בנביא.

הגמרא (מגילה כג ע"ב) מסבירה: "כָּל דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה לֹא יְהֵא פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה", ולומדת זאת מהפסוק "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב, לב) בשרשרת של מילים: המילה "תוך" מופיעה גם בפסוק "הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה" (על עדת קורח), והמילה "עדה" מופיעה גם בפסוק "עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת" (במדבר יד, כז), שנאמר על המרגלים. המרגלים שדיברו רעה על הארץ היו עשרה (שנים עשר, בלי יהושע וכלב), ולכן "עדה" היא עשרה.

השולחן ערוך (נה, א) פוסק שקדיש, קדושה וברכו נאמרים רק בעשרה "זכרים... גדולים", כלומר גברים בני שלוש עשרה ומעלה (קיצור שו"ע טו, ב). כל העשרה צריכים להיות "בְּמָקוֹם אֶחָד" יחד עם שליח הציבור (שו"ע נה, יג).

מעלת התפילה בציבור: הגמרא (ברכות ח ע"א) דורשת את הפסוק "וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן": "אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללין". לכן "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור", ומי שאנוס ואינו יכול להגיע מתפלל בבית בשעה שהציבור מתפלל (שו"ע צ, ט). מי שמאחר ומגיע כשהציבור כבר בסוף פסוקי דזמרה מדלג על חלקים מפסוקי דזמרה (השולחן ערוך מפרט את הסדר) כדי שיוכל להתפלל את תפילת העמידה עם הציבור; ואם אין לו זמן כלל, הוא מתפלל עם הציבור ואומר את פסוקי דזמרה אחרי התפילה, בלי הברכות שלפניהם ואחריהם (שו"ע נב, א).

איך יודעים שיש עשרה? "אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה" (יומא כב ע"ב). לכן נוהגים לספור בפסוק שיש בו עשר מילים, "הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם" (תהלים כח, ט): מילה אחת לכל אדם (קיצור שו"ע טו, ג).

זרמים: נכתב לממלכתי-דתי, לפי נושאי כיתה ו' בספר "מקור חיים לתלמידים". בממלכתי אפשר להתמקד ברעיון "יש דברים שעושים רק יחד" ובמנהג הספירה בפסוק, בלי פרטי הדינים.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, גמרא, רמב"ם, שולחן ערוך, קיצור שולחן ערוך). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

משנה, מגילה ד, ג (קטע)

אֵין פּוֹרְסִין אֶת שְׁמַע, וְאֵין עוֹבְרִין לִפְנֵי הַתֵּבָה, וְאֵין נוֹשְׂאִין אֶת כַּפֵּיהֶם, וְאֵין קוֹרִין בַּתּוֹרָה, וְאֵין מַפְטִירִין בַּנָּבִיא, וְאֵין עוֹשִׂין מַעֲמָד וּמוֹשָׁב, וְאֵין אוֹמְרִים בִּרְכַּת אֲבֵלִים וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים וּבִרְכַּת חֲתָנִים, וְאֵין מְזַמְּנִין בַּשֵּׁם, פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה

תלמוד בבלי, מגילה כג ע"ב (קטע)

"וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כָּל דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה לֹא יִהֵא פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה. מַאי מַשְׁמַע? דְּתָנֵי רַבִּי חִיָּיא: אָתְיָא "תּוֹךְ" "תּוֹךְ", כְּתִיב הָכָא: "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּכְתִיב הָתָם: "הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה", וְאָתְיָא "עֵדָה" "עֵדָה", דִּכְתִיב הָתָם: "עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת" — מָה לְהַלָּן עֲשָׂרָה, אַף כָּאן עֲשָׂרָה

תלמוד בבלי, ברכות ח ע"א (קטע)

מאי דכתיב "ואני תפלתי לך ה' עת רצון". אימתי עת רצון — בשעה שהצבור מתפללין

שולחן ערוך, אורח חיים נה, א

אומרים קדיש וא"א אותו בפחות מי' זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה

שולחן ערוך, אורח חיים נה, יג (קטע)

צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד וש"ץ עמהם

שולחן ערוך, אורח חיים צ, ט (קטע)

ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור ואם הוא אנוס שאינו יכול לבא לב"ה יכוין להתפלל בשעה שהציבו' מתפללין

קיצור שולחן ערוך טו, ג

צְרִיכִין לִזָּהֵר, שֶׁלֹּא לִמְנֹת אֵת הָאֲנָשִׁים לְגֻלְגְּלוֹתָם לֵידַע אִם יֵשׁ מִנְיָן, כִּי אָסוּר לִמְנֹת אֵת יִשְׂרָאֵל לְגֻלְגְּלוֹתָם, אֲפִלּוּ לְדָבָר מִצְוָה דִּכְתִיב וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֵת הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים (פר"ח) וְנוֹהֲגִין לִמְנוֹתָם בַּאֲמִירַת הַפָּסוּק הוֹשִׁיעָה אֵת עַמֶּךָ וְגוֹ' שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עֲשָׂרָה תֵּבוֹת

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. נוסח הגמרא, השולחן ערוך והקיצור לפי מהדורות ספריא; "..." מסמן דילוג.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה"	המשנה מונה דברים שעושים רק בקבוצה של עשרה: ברכו, חזרת שליח הציבור והקדושה, ברכת כהנים, קריאת התורה וההפטרה.
"כָּל דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה"	דברים שבהם מקדשים את שם ה' בציבור, כמו קדיש, קדושה וברכו (שו"ע נה, א).
"מָה לְהַלָּן עֲשָׂרָה"	"להלן" = אצל המרגלים. המרגלים שדיברו רעה היו עשרה (12 פחות יהושע וכלב; החשבון הוא ההסבר שלנו), ולכן "עדה" = עשרה.
"עֵת רָצוֹן"	זמן שבו התפילה מתקבלת ברצון. לפי הגמרא: כשהציבור מתפלל יחד.
"גדולים"	בני שלוש עשרה שנים ומעלה (קיצור שו"ע טו, ב).
"עֲשָׂרָה תֵּבוֹת"	פסוק בן עשר מילים. כל אדם "מקבל" מילה, וכך יודעים אם יש מניין בלי למנות אנשים.

👥 לימוד בחברותא

בחברותות, עם המקורות שבדף. כל חברותא קוראת את המשנה ואת הגמרא במגילה, ואחר כך את המקורות על תפילה בציבור.

1. העתיקו מהמשנה שלושה דברים שאין עושים "פחות מעשרה". הסבירו כל אחד במילים שלכם.
2. בגמרא שתי מילים "מחברות" בין פסוקים: "תוך" ו"עדה". ציירו שלוש תיבות, פסוק בכל תיבה, וחצים ביניהן. באיזו תיבה מגיעים למספר עשרה?
3. למה, לדעתכם, דווקא תפילת הציבור נקראת "עת רצון"?
4. מה עושה מי שאנוס ואינו יכול להגיע לבית הכנסת (שו"ע צ, ט)? מה זה מלמד על הרצון להיות חלק מהציבור גם מרחוק?

🃏 מקרים מבית הכנסת (עבודה בקבוצות)

מחלקים לכל קבוצה כרטיס מקרה. הקבוצה מחליטה מה הדין, מוצאת את המקור בדף ומציגה לכיתה במשפט אחד: "לפי ___, ___ כי ___".

1. בבית הכנסת תשעה גברים וילד בן שתים עשרה וחצי. האם אומרים קדיש? (לא. צריך עשרה גדולים, שו"ע נה, א; קיצור שו"ע טו, ב. לרמ"א, נה, ד, יש שנוהגים להקל בשעת הדחק ולצרף קטן עם חומש, אבל השולחן ערוך עצמו אינו מקבל זאת.)
2. יש עשרה גברים, אבל אחד מהם עומד במסדרון מחוץ לדלת. (צריך שכל העשרה יהיו במקום אחד עם שליח הציבור, שו"ע נה, יג.)

3. הגבאי מצביע על כל אחד ואומר "אחת, שתיים, שלוש...". מה אפשר להציע לו בעדינות? (לספור בפסוק "הושיעה את עמך", קיצור שו"ע טו, ג.)
4. אבא של עמית מגיע לבית הכנסת כשהציבור כבר מסיים את פסוקי דזמרה. מה הוא עושה? (מדלג על חלק מפסוקי דזמרה כדי להתפלל עמידה עם הציבור, שו"ע נב, א.)
5. סבא של נועה חולה ואינו יכול לצאת מהבית. איך הוא יכול להתחבר לתפילת הציבור? (מתפלל בבית בשעה שהציבור מתפלל, שו"ע צ, ט.)

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), כרטיסי מקרים, דף העבודה

1. פתיחה: מה אי אפשר לעשות לבד? שיר בקנון (5 דקות)
2. הסבר: מה אומרים רק במניין, ולמה דווקא עשרה (7 דקות)
3. לימוד בחברותא: המשנה והגמרא במגילה, ברכות ח ע"א (12 דקות)
4. מקרים מבית הכנסת בקבוצות (8 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (9 דקות)
6. סיכום, מפת החיבורים וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מהו "דבר שבקדושה"? תנו שתי דוגמאות.
2. מאיזה סיפור בתורה לומדים שעשרה הם "עדה"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הגמרא לומדת את המספר עשרה דווקא מהמרגלים, שדיברו רעה. מה אפשר ללמוד מזה על הכוח של קבוצה, לטובה ולרעה?
2. למה, לדעתכם, נוהגים לא לספור אנשים במספרים?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הייתם מוכנים להיות "העשירי" שמשלים מניין גם כשלא נוח לכם? למה?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לרשימה "מה אי אפשר לעשות לבד" ומוסיפים לה: קדיש, קדושה, ברכו, קריאת התורה, ברכת כהנים. ב"מפת החיבורים" כותבים בעיגול "ציבור": מניין. מסכמים: המניין הוא ציבור קטן; כל אחד מהעשרה חשוב, ובלעדיו אין מניין.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו שני דברים שאומרים רק במניין.
2. איך סופרים מניין בלי למנות אנשים?

💡 הערות למורה

לפי השולחן ערוך (נה, א; נה, ד) המניין מורכב מעשרה גברים בני שלוש עשרה ומעלה. בכיתה מעורבת או בכיתת בנות כדאי להדגיש את מעלת התפילה עם הציבור ואת הקשר לבית הכנסת, ולהציג את דיני הצירוף בעובדתיות.

פרטי הדילוג בפסוקי דזמרה (שו"ע נב, א) ארוכים; בכיתה ו' מספיק העיקרון: מדלגים כדי להתפלל עמידה עם הציבור. מנהגי הדילוג משתנים מעט בין הסידורים.

אם יש בכיתה תלמיד שאביו או סבו אבלים ואומרים קדיש, מנהלים את הדיון על קדיש ברגישות.

📝 בדף העבודה

מה אומרים רק במניין, שרשרת הפסוקים מהגמרא, שני מקרים, איך סופרים מניין, ושאלה מסכמת (20 נק') על תפילה עם הציבור. מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- משנה, מגילה ד, ג (ספריא)
- תלמוד בבלי, מגילה כג ע"ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, ברכות ח ע"א (ספריא)
- תלמוד בבלי, יומא כב ע"ב (ספריא)
- ויקרא כב, לב (ספריא)
- במדבר יד, כז (ספריא)
- תהלים כח, ט (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים נב, א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים נה, א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים נה, ד (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים נה, יג (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים צ, ט (ספריא)
- קיצור שולחן ערוך טו, ב (ספריא)
- קיצור שולחן ערוך טו, ג (ספריא)

מחוון: מניין ותפילה בציבור

1. ✓ ברכו · ✗ קריאת שמע · ✓ קדיש · ✓ ברכת כהנים · ✗ תפילת העמידה בלחש · ✓ קריאת התורה. (המשנה: פורסין את שמע, עוברין לפני התיבה, נושאין כפיהם, קורין בתורה; השו"ע: קדיש, קדושה וברכו.)
2. בתוך · מתוך · לעדה. הפסוק האחרון נאמר על המרגלים, והם היו עשרה (שדיברו רעה). לכן "עדה" = עשרה.
3. תשעה גברים וילד בן 12: לא. צריך עשרה "גדולים", בני 13 ומעלה (שו"ע נה, א; קיצור שו"ע טו, ב). (אפשר לקבל גם הערה שיש נוהגים להקל בשעת הדחק, רמ"א נה, ד.) · אחד מחוץ לדלת: לא. כל העשרה צריכים להיות במקום אחד עם שליח הציבור (שו"ע נה, יג).
4. ב. אומרים פסוק בן עשר מילים ("הושיעה את עמך..."), כי אסור למנות את ישראל לגולגלותם.
5. א. (4 נק') "בשעה שהצבור מתפללין": התפילה של הציבור מתקבלת ברצון.
   ב. (4 נק') מתפלל בבית בשעה שהציבור מתפלל ("יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללין").
   ג. (6 נק') מדלג על חלקים מפסוקי דזמרה (3 נק') כדי שיוכל להתפלל את תפילת העמידה עם הציבור (3 נק'). מקבלים גם: אם אין זמן כלל, מתפלל עם הציבור ואומר פסוקי דזמרה אחר כך.
   ד. (6 נק') כל תשובה מנומקת: כבוד שמיים בציבור, "עדה", כל אחד חשוב, ביחד חזקים יותר וכדומה.